

Павленко Жанна Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: zhannapavlenko4@gmail.com

ВИКОРИСТАННЯ ЮРИДИЧНОГО ЗНАННЯ ЯК МАТЕРІАЛУ ТЕХНОЛОГІЇ

У статті обґрунтовується, що використання юридичного знання як матеріалу технологій впливає на розвиток правової науки. Визначено зміст поняття «технологічний підхід до юридичного знання». Розкрито, що одним із шляхів удосконалення права може бути активне застосування інновацій. Проаналізовано сучасний стан розробок з інноваційною та технологічною складовою в правознавстві; зазначено, що ці проекти в якості ядра містять масив юридичних знань. Виділено особливості юридичного знання та здійснено аналіз впливу, який чине відношення до юридичного знання як до матеріалу технологій на розвиток правознавства. Виявлено, що на сучасному етапі юридичне знання поступово посідає місце однієї з вагомих складових масиву сучасної інформації і технологій, що циркулюють у суспільстві. Показано, що філософсько-правове осмислення технологічного підходу до правового знання з урахуванням національної специфіки нашої країни сприяє визначенню шляхів до ефективної розбудови та реалізації моделей інноваційного розвитку України.

Ключові слова: технологічний підхід до юридичного знання, інновації в праві, інтелектуальні юридичні системи, експертне знання, юридичні стартапи.

Постановка проблеми. У сучасному світі перехід на кардинально новий етап розвитку суспільства безпосередньо пов'язаний з підвищенням ролі теоретичного знання, розвитком високотехнологічних галузей, впливом нових інформаційних технологій, процесом збільшення долі сфери послуг. Інформація, наукове знання на сьогодні є ключовими чинниками розвитку тих країн, які характеризуються становленням суспільства знань. У цих умовах розвиток правової науки визначається тенденцією до інтеграції та диференціації знань правових, соціальних і формальних наук. Інтеграція знань відкриває перед правознавцями можливість більш повного розкриття явищ, сторін і відносин правової дійсності, виявлення їхніх істотних ознак і характеристик, глибокого розуміння проблем права, які вирішуються за допомогою інновацій.

ІТ-технології, базовою підтримкою яких є технологічне ставлення до знання, – феномен не тільки технічний, а й соціальний [2]. Вони, зокрема, вима-

гають нового підходу до аналізу правового знання, яке з технологічної точки зору є «сировиною» для штучних юридичних систем. Одночасно використання методів і досвіду ІТ-сфери може допомогти вирішити низку проблем в юридичній теорії і практиці, зокрема таких, як істотне поліпшення якості законів; передача досвіду і професіоналізму висококваліфікованих фахівців у галузі правознавства шляхом комп'ютерного об'єктування знання, моделювання ситуацій, пов'язаних зі змінами в чинному законодавстві тощо.

Необхідне вивчення когнітивно-інформаційних аспектів руху юридичних знань, зокрема засобів їх отримання, механізмів відбору, поширення, трансформації, нагромадження, трансляції та застосування, а також способів автоматизації цих складних процесів на базі сучасних високотехнологічних цифрових пристроїв. Мова йде про маловивчені і надзвичайно актуальні проблеми переробки юридичного знання та перетворень їх у діючий інформаційний ресурс.

Ці проблеми потребують комплексного, багатоаспектного осмислення. Згідно з дослідженням, яке провів в Україні Гаазький інститут інновацій у праві (НИЛ), більше половини населення нашої країни ніколи не зверталися до юристів, незважаючи на те, що в більшості громадян, як мінімум, раз на рік виникають питання захисту прав споживачів, частина стає свідками чи жертвами різних шахрайських схем, у когось виникає потреба придбати нерухомість, оформити право власності на спадщину, перевірити контрагентів тощо. Часто ці потреби задовольняються пошуком інформації в Інтернеті (яка не завжди відповідає дійсності) і заняттям юридичною самопоміччю, яка має властивість викликати додаткові проблеми. Перепоною в доступі до правосуддя в нашій країні, з одного боку, є відносно висока вартість юридичних послуг, а з іншого – не дуже позитивний стереотип сприйняття професії адвоката як людини, котра робить бізнес на чужих проблемах, яка не зацікавлена в їх швидкому вирішенні. Результатом цього є відторгнення і недовіра людей до сфери юридичних послуг. Тому є потреба в штучних системах, які в реальному часі змогли б надати юридичну консультацію по проблемі, що виникла у користувача.

Особливо нагальною ця потреба є для інноваційного розвитку України, яка вступила на шлях органічного входження в сім'ю європейських держав. Виявлення та осмислення світоглядних та методологічних засад інтелектуалізації суспільства [16], феноменів ресурсу знання, інформаційного ресурсу та інформаційних технологій – їхніх видів та рівнів, соціальних і психологічних аспектів руху знань, особливостей юридичного знання, умов застосування, готовності до цього соціуму, ролі правознавства в інноваційних процесах, – є важливою і необхідною складовою радикального поліпшення національних програм, бажаних суспільних трансформацій. Продуктивна розробка й ефек-

тивне втілення в життя моделей широкомасштабних суспільних перетворень сучасного рівня потребують іншого підходу до юридичного знання й сприяють визначенню шляхів до ефективної розбудови та реалізації моделей інноваційного розвитку України.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать, що дані тенденції вимагають глибокого і ретельного дослідження особливості використання юридичного знання як матеріала технології. Дослідженню проблем інтелектуалізації суспільства, створення й упровадження нових технологій, що базуються на ефективному використанні головного стратегічного ресурсу суспільства – знань – у нашій країні була присвячена низка робіт соціально-філософського, логіко-гносеологічного, філософсько-політичного, філософсько-правового, економічного, когнітивно-інформаційного спрямування, що, зокрема, знаходять своє відображення в працях В. П. Андрущенко, І. В. Бойченка, О. Г. Данильяна, О. П. Дзьобаня, А. Є. Конверського, С. Б. Кримського, В. І. Кушерця, А. І. Уймова та ін. Продуктивна цінність знання в розвитку суспільства та вплив його на особу стали предметом аналізу багатьох учених за кордоном, зокрема, герменевтичного: Г. Арендт, Г. Гадамера, Ж. Рюс; соціокультурного: М. Беслера, Ф. Махлупа, К. Мангейма, П. Рікера, Л. Туроу, Т. Шульца; філософсько-наукового: Т. Куна, К. Попера, Р. Татона, С. Тулміна, П. Феєрабенда; інформаційно-комунікативного: П. Бурд'є, Ю. Габермаса; інформаційно-технологічного напрямів: І. Міцуру, С. Осуги, К. Шенона, І. Харуки та представників теорії постіндустріального та інформаційного суспільства: Д. Белла, Й. Масуди, Е. Тофлера, Ф. Фукуями та ін.

Результати досліджень даних проблем дають можливість зазначити, що в цілому системне наукове осмислення складної, об'ємної і багатоаспектної проблеми з'ясування своєрідності руху юридичних знань, зокрема їхнього продукування, нагромадження, трансформації, трансляції, переробки, представлення, автоматизації, впливу на трансформацію правових норм, правознавчої науки і юридичної освіти тощо – знаходиться лише на початковому етапі [11, с. 4].

Тому **метою** даної статті є розгляд окремих аспектів технологічного підходу до правового знання на підставі результатів осмислення даної проблеми різними представниками гуманітарних наук та міждисциплінарних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Нові інформаційні технології змусили з другої половини ХХ ст. по-новому підходити до проблеми знання, що є стратегічним ресурсом прогресу. В той час американським економістом Ф. Махлупом, який займався економікою інформації, було введено у науковий обіг термін «інформаційне суспільство» і визначено підхід до знання як до головного ресурсу в ряді інших природних ресурсів [20, с. 387, 396, 182, 180].

Концепцію Ф. Махлупа підтримали Д. Белл, М. Порат, Е. Тоффлер і ряд учених, що акцентували увагу на соціальній значущості інформаційно-комп'ютерних технологій у становленні інформаційного суспільства. Е. Тоффлер і Х. Тоффлер визначали знання головним фактором, на якому заснована вся економічна система, від якого визначеною мірою залежать всі ділові об'єднання, що сформувалися в суспільстві [17].

Д. Белл, вважаючи, що новим принципом постіндустріального суспільства є величезне соціальне значення теоретичного знання і його нова роль як направляюча сила соціального впливу, тобто інформація і знання стають вирішальними змінними постіндустріального суспільства [1, с. 330, 332]. Інформаційне суспільство в концепції Д. Белла ґрунтується на таких елементах: 1) перехід від економіки благ до економіки послуг; 2) панування класу експертів і техніків в галузі професійної структури; 3) примат теоретичного знання як джерела техніки і технології, а також рушійні сили економічного зросту; 4) планування і контроль технологічного розвитку; 5) поширення інтелектуальних технологій. Японські дослідники І. Нонака і Х. Такеучи [12] першими зв'язали ефективність японських компаній з їх здібностями до створення нового знання і використання його для виробництва успішних продуктів і технологій. У роботі «Компанія – творець знання. Зародження і розвиток інновацій в японських фірмах» вони доводять, що створення знання є одним із найважливіших джерел міжнародної конкурентоспроможності.

У 1976 р. термін «постіндустріальне суспільство» одержав офіційний ідеологічний статус у доповіді Консультативної комісії з питань політичного механізму національного розвитку Америки. Теоретичний конструкт «інформаційне суспільство» зіграв свою роль у конкретизації цілей соціального прогресу й у рішенні проблем людини в сучасному світі. Багато теоретиків заявили про необхідність пошуку нових форм організації людських відносин, почали розробляти нові концепції, згідно з якими прихід інформаційного суспільства означає піднесення людини як творця, суб'єкта індивідуальної волі і творчої самореалізації.

«В основі історичного розвитку суспільства лежить ускладнення інформаційно-комунікативних зв'язків та інформаційно-комунікативної діяльності» [7, с. 16]. «Суспільство знань» позначає не просто особливу значущість знань у сучасних умовах, їх пріоритетність стосовно інших чинників забезпечення успішної життєдіяльності, воно вказує на глибокі зміни людського світу загалом» [15, с. 8]. Кожна нова інформаційна технологія трансформує суспільство, при цьому слід зазначити, що перехід інформаційного суспільства в суспільство знань має як оптимістичні, так і песимістичні прогнози і тенденції розвитку [6].

ІТ-технології є перехрестям дисциплін, і правознавство в поєднанні з комп'ютерними технологіями є дуже важливим напрямом для соціального застосування. Інтеграція знань відкриває перед правознавцями можливості більш повного розкриття явищ, сторін і відносин правової дійсності, виявлення їхніх істотних ознак і характеристик, глибокого розуміння проблем права, які вирішуються за допомогою інновацій. Одночасно використання методів і досвіду ІТ-сфери може допомогти вирішити низку проблем в юридичній теорії і практиці, зокрема таких, як істотне поліпшення якості законів; передача досвіду і професіоналізму висококваліфікованих фахівців у галузі правознавства шляхом комп'ютерного об'єктування знання, моделювання ситуацій, пов'язаних зі змінами в чинному законодавстві тощо. Отже, ІТ-технології вимагають нового підходу до аналізу правового знання, яке з технологічної точки зору є «сировиною» для штучних систем.

У сучасних умовах ефективність роботи юриста залежить від використання ним високотехнологічних продуктів і сервісів, що значно здешевлює надання юридичних послуг, роблячи їх доступнішими для населення. При цьому прозорі програмні алгоритми підвищують довіру населення до таких сервісів, оскільки не будуть заплутувати справу для того, щоб отримати з клієнта більше прибутку. Цікавим є той факт, що зараз відбувається зрушення в свідомості юристів. Якщо раніше спеціалісти з ІТ-технологій йшли до них, щоб створювати якісь продукти на стику юриспруденції та ІТ, то сьогодні правознавці йдуть у сферу інформаційних технологій, оскільки ніхто окрім них не знає краще алгоритмів, за якими вони працюють. Сьогодні пріоритетним ресурсом є знання, котрі стають новою актуальною основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві [9; 10].

Хоча ІТ-проекти у юриспруденції почали з'являтися вже давно, але це був в основному шлях спроб і помилок. Автоматизовані юридичні сервіси почали розвиватися в другій половині ХХ ст. в США та країнах Західної Європи. Це були системи, спеціально створені для юристів. Їх головне завдання полягало в забезпеченні доступу до великих об'ємів юридичної інформації, спрощенні роботи з цією інформацією і можливості задовольняти потреби фахівців з юридичної сфери. Однак ринок ІТ та інновацій для юриспруденції порівняно з іншими галузями зовсім невеликий. Це пояснюється тим, що знання у сфері правознавства особливе, оскільки володіє рядом специфічних ознак. Воно не просто описує властивості якогось об'єкта, а стосується об'єкта, створеного людьми в процесі їх діяльності, і виступає як інструмент діяльності людини – інструмент регулювання суспільних відносин, інструмент впливу на правосвідомість. З одного боку, правове знання є результатом дослідження, це поєднує його з науковим знанням, з іншого – воно бере участь у процесах створення

права і процесах застосування права, отже, неможливо поводитися з ним як зі звичайним науковим знанням, що описує закони деякого явища. Тому розвиток штучних юридичних систем починався зі створення так би мовити, «легких» програмних продуктів, зокрема баз (бібліотек) даних. База даних – це упорядкований набір логічно взаємопов'язаних даних, що використовується спільно, та призначений для задоволення інформаційних потреб користувачів.

У 1991 р. в Україні була представлена перша версія комерційної спеціалізованої юридичної ІТ-системи «Нормативні акти України» (http://www.nau.kiev.ua/index.php?page=mega_secrets), а в 1992 р. – системи «ЛІГА:ЗАКОН» (http://www.ligazakon.ua/ua/ua_history.html), які й сьогодні успішно розвиваються і конкурують на ринку. Ці системи не вирішували питань окремих фізичних або юридичних осіб і не задіяли ніяких принципово нових механізмів взаємодії людини з юриспруденцією. Це були бази (бібліотеки) даних, які успішно використовуються і зараз.

У процесі розвитку цих систем з початкової безлічі класів інтелектуальних задач, складених за предметним принципом, почали виділятися нові типи. Вони формували класи вже за принципом необхідних для їхнього рішення формальних засобів: структур даних і механізмів їх обробки. Багато розроблювачів поступово оцінили, що необхідно намагатися розвивати комп'ютерні системи в галузі законодавства, які втілюють знання і навіть можуть займатися розпізнаванням.

Наступним кроком після створення баз даних в розвитку юридичних штучних систем стали системи, засновані на знаннях і експертні системи в праві. Хоча в науковій літературі досить часто термін «система, заснована на знаннях» використовується як синонім експертної системи, однак можливості останніх ширші за можливості систем, заснованих на детермінованих (обмежених, реалізованих на поточний час) знаннях. Експертна система містить знання у визначеній предметній галузі, накопичені в результаті практичної діяльності людини (або людей протягом всієї історії розвитку суспільства), і використовує ці знання для пошуку і вироблення рішення при виникненні проблеми. На думку Пітера Джексона, система, заснована на знаннях, – це будь-яка система, процес роботи якої заснований на застосуванні правил відносин до символічного подання знань, а не на використанні алгоритмічних або статистичних методів [8, с. 21]. Наприкінці ХХ ст. теза про те, що успішна експертна система, можливо, сприяє юриспруденції більше, ніж будь-який інший метод, була широко розповсюджена у спеціальній літературі. Це твердження будувалося на основі того, що комп'ютерні моделі міркування і судового рішення більш суворі, правильні і точні, ніж їх юридичні аналоги. Однак велика кількість робіт у цій галузі показала неадекватне розуміння теоретичних основ права, і як наслідок – розроблені системи являли собою слабкі

описові моделі юридичного міркування [21, с. 109]. Головна відмінна риса юридичних експертних систем полягає в тому, що подібні системи інтенсифікують аналітичну роботу юриста, сприяють рішенню конкретних правових проблем, при цьому не претендуючи бути єдиним ключем для відшукування істини, бо, з одного боку, далеко не всі розумові процеси можуть бути формалізовані і представлені у вигляді комп'ютерних програм, а з іншого – інформація, на базі якої комп'ютерна система приймає рішення, зберігає привнесені людиною, як вірогідність матеріалу, так і подекуди суперечливість і дефіцит фактів [18, с. 95–98].

Експертна система може цілком узяти на себе функції, виконання яких звичайно вимагає залучення досвіду людини – фахівця або відігравати роль помічника для людини, що приймає рішення. Той, хто приймає рішення, може бути як експертом зі своїми власними правилами, так і новачком. І в тому, і в іншому випадку експертна система може виправдати своє існування, підвищуючи ефективність роботи першого або дозволяючи другому домогтися з її допомогою результатів більш високої якості. Упровадження подібних комп'ютерних програм ефективно в тих галузях діяльності людини, що вимагають мислення, певної майстерності і накопиченого досвіду. Правознавство є саме такою галуззю.

Експертна система моделює механізм мислення людини стосовно до рішення задач у визначеній предметній галузі, а не її фізичну чи іншу природу. Крім виконання обчислювальних операцій, експертна система формує висновки, ґрунтуючись на тих знаннях, якими вона володіє. Знання в системі представлені на спеціальній мові, зберігаються окремо від власне програмного коду, що дозволяє формувати висновки, і називаються базою знань. Таким чином, експертна система являє собою систему, побудовану з таких компонентів, як база знань – сукупність знань, описаних з використанням зворотної форми їхнього подання – і механізм висновків, що забезпечує маніпулювання з цими знаннями при рішенні прикладних проблем. Механізм висновків зв'язує знання воедино, а потім виводить з послідовності знань висновок. Формалізм опису знань в експертних системах визначається як подання знань, а компонент, що використовує для рішення проблем знання експертів, які описані в задалегідь обраній для них формі подання, є механізмом висновку [13, с. 36].

Фундаментальним поняттям в експертних системах є подання знань. Теорія подання знань вивчає методи асоціативного збереження інформації, подібні тим, що існують у мозку людини, з боку логічної, а не біологічної сторони процесу, опускаючи подробиці фізичних перетворень. У галузі експертних систем подання знань цікавить як засіб відшукування методів формального опису великих масивів корисної інформації з метою їхньої на-

ступної обробки за допомогою символічних обчислень. Формальний опис означає упорядкування в межах будь-якої мови, що має досить чітко формалізований синтаксис побудови виразів і таким же рівнем семантики, що погоджує зміст виразів з їх формою [8, с. 25]. Вибір способу подання знань впливає на будь-яку складову частину цих систем, подання знань визначає можливості системи баз знань. Можливість застосування знань виникла разом з появою механізму висновків, а механізм висновків був визначений, у свою чергу, з подання знань, що є засобом опису знань людини. Штучну систему можна назвати експертом при виконанні таких умов: знання, якими володіє програма, повинні бути сконцентровані на визначену предметну галузь; знання припускають визначену організацію й інтеграцію, тобто окремі відомості повинні співвідноситися один з одним і утворювати щось на зразок ланцюжка, у якому одна ланка «тягне» за собою «наступну»; програма повинна мати знання, а не просто містити в собі здатність виконувати деякий алгоритм; з цих знань повинно безпосередньо впливати рішення проблеми [8, с. 19]. Формалізація знань – це запис знань обраною мовою подання знань. Правознавство є слабоформалізованою предметною галуззю, оскільки тут переважає якісна, а не кількісна інформація, утримуються розмиті, нечіткі визначення і поняття, представлена велика кількість об'єктів, понять, властивостей і зв'язків між ними, не працюють традиційні методи математичного моделювання, велику роль відіграє особистий професійний досвід фахівців – експертів. Тому процес отримування знань, їхнього осмислення, структурування і формалізації є найвужчим місцем при створенні штучної юридичної інтелектуальної системи.

При роботі над експертними системами дослідники прийшли до висновку, що подання знань у такій системі повинно згодом привести до створення систем навчання за допомогою комп'ютера. Якщо в нашому розпорядженні є програма, що успішно вирішує визначене коло проблем, то вона, цілком імовірно, може бути використана і для того, щоб навчити користувача вирішувати аналогічні проблеми. Однак виявилось, що перетворити експертну систему в ефективний засіб навчання далеко не так легко, як це здається з першого погляду. Програма повинна усвідомлювати те, як саме вона вирішує проблему і чому на даному етапі процесу віддає перевагу саме таким знанням. Дослідники прийшли до висновку, що в процесі навчання особливе значення має набір стратегій рішення проблем і що ці стратегії повинні бути подані в програмі в явному вигляді, а не просто реалізовані в програмному коді [8, с. 493].

Головна практична цінність експертних систем полягає в тому, що, взаємодіючи з користувачем і вирішуючи складні для конкретного користувача – не експерта задачі, вона якісно поліпшує діяльність користувача по спеціальній

тематиці (наприклад, допомога в прийнятті рішень) і заповнює недостачу експертів у конкретній проблемній галузі. Крім того, експертна система може виключати наслідки зайвої спеціалізації людини завдяки наданню і накопиченню експертних знань і навчає користувача завдяки накопиченню ним досвіду в розумовій діяльності. При цьому система не виступає в ролі вчителя, а відбувається евристичне навчання самого користувача за рахунок надання йому нових можливостей [14, с. 74].

Технологічний підхід до знань у загальному вигляді характеризується наявністю таких трьох компонентів: 1) особистісного знання експерта у визначеній галузі, яке використовується як матеріал технології при створенні штучної системи; 2) «прозорої» діалогової комп'ютерної системи з пояснювальним компонентом; 3) соціального призначення. Отже, коли мова йде про технологічний підхід до знання в галузі права, то не викликає сумніву, що, по-перше, як сировина для неї потрібне експертне знання висококваліфікованого юриста; по-друге, потрібна програмна оболонка, яка ці знання може витягнути і представити, щоб, по-третє, надалі а) позбавити юриста від рутинної роботи шляхом автоматизації процесів; б) надати допомоги фахівцям середньої кваліфікації в ситуаціях, що виходять за межі їхньої компетентності, або у випадках, коли необхідно одержати кваліфіковану допомогу по проблемі, яка виникла у справі, в більш короткий термін, ніж це робиться людьми; в) надати консультацію віддалених користувачів у режимі он-лайн через можливість об'єктивовання знання шляхом подання його в комп'ютерних системах. Причому перетворення об'єктивованого знання в живе стає соціально значущим у тому випадку, якщо це не механічне перенесення інформації в голову суб'єкта-індивіда, а перетворення її в особистісне, творчо активне знання. Суб'єкт-індивід одержує унікальну можливість специфічним способом об'єктивувати (візуалізувати) свої особистісні знання й у такій формі їх перетворювати. Отримані за допомогою штучної юридичної системи знання починають сприйматися суб'єктом-індивідом як особистісно-значущі, що сприяє розвиткові особистісних якостей фахівця в галузі правознавства.

Виходячи з цього, технологічний підхід до юридичного знання є особливою операціональною системою діяльнісних актів з правовим знанням з метою його перекладу із соціуму в штучну діалогову систему, зокрема інтелектуальну. Інтелектуальність тут будемо розуміти як здатність комп'ютера бути квазісуб'єктом у діалозі з людиною, тобто здатність зберігати базу знань про дану предметну галузь, розуміти й обробляти запити користувача, вторинні тексти аргументації тощо, з метою одержання достовірного висновку. Усі ці проекти поєднує відношення до юридичного знання, як до матеріалу технології. Зараз існує декілька напрямів розвитку технологічного підходу до юри-

дичного знання: програмне забезпечення, яке допомагає юристам (усе, що позбавляє рутини – бази даних), сервіси – чатботи, які автоматизовано надають юридичні послуги населенню і бізнесу, експертні системи. Порівнювати ці зовсім різні напрями є сенс з точки зору механізмів отримання, обробки та представлення й використання знань.

У великих юридичних компаніях вже з'явилися фахівці, які відповідають за сферу інновацій. З 2010 р. почали створюватися спеціалізовані юридичні сервіси для масових користувачів, які вигадали юристи для людей і компаній, далеких від юриспруденції. Частина з них автоматизовані і здатні надавати ті або інші юридичні послуги без фактичної участі людини. Інші полегшують взаємодію з юристами за рахунок Інтернету. В Україні юридичні стартапи стали стрімко розвиватися лише протягом останніх 2 років. Важливу роль у цьому відіграв Гаазький інститут інновацій у праві (HIIL), що останнім часом проводить в Україні конкурс інновацій у правосудді, надаючи інноваторам гранти та підтримку міжнародних експертів. Місія юридичних стартапів (бізнесів з інноваційною та технологічною складовою) – робити юридичні послуги доступними для людей, вирішувати або попереджувати юридичні проблеми і спрощувати процес їх вирішення. На розвиток технологій у праві в нашій країні впливає поєднання двох факторів – це корупція, з якою стикаються юристи в роботі, масова недоступність і недовіра до правосуддя та розвинутий ІТ-сектор. Представники юридичних стартапів мають бажання зробити юридичні послуги та державні функції більш прозорими, простими в щоденному використанні, дешевими та швидкими, таким чином роблячи правосуддя доступнішим для населення. Наприклад, ще кілька років тому в нас було складно отримати ту чи іншу інформацію, потім почали відкривати дані, а сьогодні на їх базі вже є боти, які дозволяють перевірити контрагента у пару кліків. Це найбільш прості з технологічної точки зору проекти.

Українські юридичні стартапи знаходяться ще на початковому рівні, порівнюючи, наприклад, з американським стартапом LegalZoom (<https://www.legalzoom.com/all-products.html>), що був заснований у 2001 р. і отримав більше 311 млн доларів від інвесторів, за допомогою якого можна з нуля відкрити компанію або зареєструвати товарний знак. Але після того як у 2016 р. в Україні відбувся конкурс Innovating Justice Challenge, який став своєрідним каталізатором, надавши інноваторам можливість показати широкому загалу свої напрацювання, а інвесторам – придивитися до нової ніші, Україна з'явилася для лігалтек-ентузіастів на міжнародній арені і зараз стає все помітнішою. У цьому сегменті зараз на ринку представлений стартап «Смартдок» (http://smartdoc.ua/page_about-SmartDoc_rus.html) для створення договорів будь-якого рівня складності й сервіс моніторингу реєстраційних даних українських компаній та судового реєстру для захисту від рейдерських

захоплені і контролю контрагентів «Опендатабот» (<https://opendatabot.ua>). Успішно працюють українські юридичні боти іншого спрямування. Наприклад, Патентбот (<https://patentbot.online/chat/site/>) для реєстрації торгівельної марки, який привернув інвестиції в Гонконзі; AXDRAFT Business (<https://business.axdraft.com/en/business>), який крім документів для бізнесу нещодавно запустив пакет документів для допомоги ветеранам АТО, захисту прав пацієнтів та для стягнення аліментів у судовому порядку; мобільний додаток SOS-кнопка екстреного виклику адвоката під час слідчих дій чи в інших ситуаціях, коли необхідна та важлива присутність адвоката Облавабот (<http://www.oblavabot.com>); робот-помічник в господарському процесі Justice Bot (<https://justicebot.org.ua>), через який користувач отримує код для генерації шаблону позовної заяви або апеляційної чи касаційної скарги; OpenLex (<http://openlex.com.ua>), який дозволяє знайти інвестиції для усіх випадків судових спорів тощо. У 2017 р. в Києві завдяки інтенсивній та згуртованій праці ентузіастів-правників, ІТ-спеціалістів, менторів та усіх, хто працює на межі права та технологій вперше відбувся Kyiv Legal Tech Hackathon – дводенний марафон створення юридичних інновацій (<http://kyivlegalthackers.org>). Також стосовно сервісів – у червні 2017 р. в Києві відбулася перша чат-бот конференція (<https://chatbotconf.com.ua/ru/reviews2017>). LegalTech стає однією з найвигідніших і привабливіших сфер для венчурного інвестування у світі. Найбільші і найдорожчі проекти концентруються в руках технологічних компаній, що мають доступ до великих масивів даних і клієнтських потоків.

Для того щоб створити інновації в юриспруденції, потрібно добре знати свої алгоритми. Якщо їх не описувати, не знатимеш, де можна покращити роботу юриста як на державній службі, так і в бізнесі, як це може допомогти для обслуговування клієнтів та оптимізації діловодства. Для створення «легких» штучних систем достатньо розробити свій алгоритм для вирішення конкретного юридичного питання та використати ІТ-технологію, яка вже існує. Деякі ідеї є революційними та ідеалістичними, наприклад: повністю перейти на онлайн-арбітраж та вирішення невеликих спорів алгоритмами замість судів або ж надавати юридичні послуги виключно он-лайн, через меседжери і за допомогою чат-ботів. Це виглядає як технологічний майдан у правосудді, де люди із ІТ та юридичними навичками хочуть самотужки виправити всі недоліки системи, що складалася десятиріччями. Отже, лігалтек-стартапи повинні спростити доступ до якісних юридичних послуг та правосуддя.

Зараз на ринку юридичних послуг зібралася критична маса усього необхідного: юристи, які готові привносити технології у юридичний бізнес; юристи, які готові їх використовувати; дані. Усі ці проекти як ядро містять масив юридичних знань. Джерелами знань для таких систем є об'єктивоване науко-

ве знання, яке зафіксоване в знаковій чи іншій предметній формі (наукові тексти, схеми, формули) і знання експерта в даній галузі. Експерт повинен мати здатність вирішувати творчі завдання, метод вирішення яких цілком або частково невідомий; бачити або створювати неочевидні проблеми; робити висновки про досліджуваний об'єкт без усвідомлення шляху руху думки до цього висновку; пророкувати або передбачувати майбутні стани досліджуваного об'єкта; протиставляти упередженням і масовим думкам свою власну; бачити проблему з різних боків тощо. Головна вимога, що висувається до експерта, – його компетентність у досліджуваній галузі й ерудованість у суміжних галузях. У правознавстві експерт порівнює власне знання з парадигмальним, що є надбанням професійного співтовариства. Експерт не є ізольованим суб'єктом пізнання, він – член локального співтовариства, для якого характерне практичне знання. «Практичне знання не може бути «знанням про», воно повинно мати якості «знання-події», «знання для людей», «знання у світі людини» [3, с. 217]. У практичному знанні є «ядро» – більш-менш систематизований, у вигляді принципів і розпоряджень досвід ефективної практики у відповідній сфері діяльності. Експерта не можна відокремити від конкретного соціального суб'єкта практики – носія парадигмального, професійного знання. Структура таких суб'єктів може бути найрізноманітнішою – від чітко структурованої до аморфної, що виникає в нових, ще незасвоєних галузях. Чітку структуру має суб'єкт у фактуальних науках, що мають справу з поясненням емпіричних фактів, аморфна структура суб'єкта характерна для професійних співтовариств, що займаються вирішенням неструктурованих і слабкоструктурованих проблем [4, с. 25]. Експерт розпізнає ситуації, а потім застосовує готовий зразок рішення, він відрізняється від новачка тим, що вміє перетворити особистісне знання.

Особистісне знання експерта в галузі правознавства є особливим видом знання, яке має соціальну цінність, що являє собою єдність суб'єктивно-особистісних і надособистісних парадигмальних і рідше об'єктивованих компонентів. Особистісне знання володіє «чутливістю» до вербалізації, в ході якої предметно-змістовні елементи передаються неадекватно, а багато важливих елементів так і залишаються неявними. Особистісне знання можна підрозділити на особистісне знання вченого, експерта, а також парадигмальне знання, що, у свою чергу, може бути умовно розділене на наукове парадигмальне знання і практичне парадигмальне знання. Хоча експертне знання не піддається вербалізації в повному обсязі і дії експерта мають неусвідомлений, інтуїтивний характер, проте «штучна компетентність» інтелектуальних систем може задовольняти запитам практики, оскільки репрезентування знань за допомогою продукцій, фреймів тощо зберігає деякі «природні» властивості знання. «Штучна компетентність» має право на існування в соціумі, бо вона

підсилює можливості людських міркувань. Переваги «штучної компетентності» ґрунтуються на відсутності в комп'ютера тіла, самопочуття, контактів із зовнішнім світом. Людська компетентність слабшає, якщо експерт постійно не вправляється у вирішенні проблем і навчанні інших; експерт піддається впливові емоційних факторів, стресу, дефіциту часу, його рішення непередбачені – сьогодні він може дати одну пораду, завтра – іншу. Людська компетентність не передається поза процесом навчання, що дорого коштує. Один раз одержана «штучна компетентність» зберігається назавжди; її порівняно легко документувати, оскільки існує пряме відображення способів репрезентування знань у сукупність на підмножині природної мови. У «штучної компетентності» стійкі і відтворювані результати. Її переваги лежать у формальній площині, і залишається відкритим питання про якість компетентності. Багато фахівців скептично ставляться до «штучної компетентності», однак у їх середовищі немає єдності з даного питання, оскільки штучна інтелектуальна система є засобом міжособистісної комунікації, що дає користувачеві можливість зорганізування і діалогу особистісних знань: його власного та експерта.

Якщо докладно проаналізувати «людську компетентність» і «штучну компетентність» у порівнянні [19], оцінивши їх переваги і недоліки, то стане очевидним, що людська компетентність перевершує «штучну» у таких галузях, як творчість, навчання, зорове сприйняття. Людина-експерт прагне реалізувати свою творчу сутність – реорганізовує інформацію, використовує її для синтезу нових знань. Люди можуть керуватися здоровим глуздом і знаннями з декількох предметних галузей одночасно. Експерти – люди можуть охопити картину цілком, досліджувати всі аспекти проблеми і зрозуміти, як вони ставляться до основного завдання. Штучні системи мають вузькоспрямовану компетентність, оскільки в базу знань закладаються ті знання, що належать до одного завдання, і при цьому ігноруються ті аспекти, що з нею пов'язані. Експертні системи не можуть, як люди, адаптуватися до умов, що змінюються, не «вміють» визначити межі своєї компетентності [19].

Однак хоча штучні юридичні системи, як і будь-який машинний імітатор, не можуть перевершити людину, вони стали відгуком на потребу практики (внаслідок обмеженості наших знань у предметних галузях виникають труднощі в процесі прийняття рішень). Такі системи виявили в собі властивості комерційного продукту, носія особливого товару – знання. «Основним джерелом ефекту від функціонування експертної системи є потенційна здатність до оптимізації прийнятих рішень, що забезпечує досягнення кращих результатів у господарській діяльності» [5, с. 85]. Однак проблема вбудови юридичних інтелектуальних систем у соціум є досить глибокою, оскільки йдеться не тільки про задоволеність окремого користувача, а й про явище

співіснування комп'ютерних форм кодування особистісного знання, зорієнтованих на перетворення індивідуальної основи мислення. Користувач штучної юридичної системи приймає рішення, базуючись на інтелектуальному продукті іншої людини, засвоюючи його в тому ступені, який йому дозволяє «когнітивне вікно». Перетворення об'єктивованого знання на живе знання стає соціально значущим у тому разі, якщо це не механічне перенесення інформації в голову суб'єкта-індивіда, а перетворення її на особистісне, творчо активне знання. Суб'єкт-індивід одержує унікальну можливість у специфічний спосіб об'єктивувати (візуалізувати) свої особистісні знання і у такій формі їх перетворювати. Одержані за допомогою штучної юридичної системи знання починають сприйматися суб'єктом-індивідом як особистісно-значущі, що сприяє розвитку особистісних якостей фахівця в галузі правознавства.

Висновки. Нові інформаційні технології, базовою підтримкою яких є технологічне ставлення до знання, – феномен не лише технічний, але й соціальний. Вони потребують нового підходу до проблеми знання, що є технологічним ресурсом. Принцип ставлення до знання як до матеріалу технології відповідає природі людської свідомості. Розвиток ІТ-сфери коригує хід соціальних процесів на шляху усвідомлення людиною своєї сутності, у зв'язку з чим постало питання вербалізації професійного досвіду, пов'язане з процесом навчання. Здобути знання висококваліфікованих юристів і зробити їх доступними для всіх користувачів інтелектуальних систем – одне із завдань наукових досліджень, яке, еволюціонуючи, стає центром міждисциплінарного синтезу. Структура знань має принципово складний характер, вона містить у собі різні факти з відповідної галузі права, взаємозв'язки між ними, правила дій, знання щодо способу включення знань у штучну інтелектуальну систему. Соціокультурний сенс технологічного підходу до юридичного знання полягає у трансляції експертних знань у світ соціуму. Методологія технологічного ставлення до юридичного знання – комплексна проблема, яка може бути розв'язана на базі конструктивного діалогу розроблювачів штучних інтелектуальних систем і правознавців. Подання юридичних знань у даних системах переводить питання специфіки людського знання, особливостей взаємозв'язку його основних рівнів у площину актуальних практичних проблем, що вимагають уваги науковців, тому перспективи подальших досліджень в цьому напрямі безпосередньо пов'язані з дослідженнями структури знань у галузі правознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества. *Новая технократическая волна на Западе* / под ред. П. С. Гуревича. Москва : Прогресс, 1986. С. 330–342.

2. Буров О. Ю. Технології та інновації в діяльності людини ери інформації: людина та ІКТ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. Т. 50, № 6. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/705141/3/1317-5024-1-PB.pdf> (дата звернення: 10.01.2019).
3. Быстрицкий К. К. Практическое знание в мире человека. *Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания*. Москва, 1990. 463 с.
4. Героименко В. А. Личностное знание и научное творчество. Минск : Наука и техника, 1989. 206 с.
5. Гинзбург В. М., Сидоренко А. В. Экономика экспертных систем. *Всесоюзная конференция «Проблемы разработки и внедрения экспертных систем»*. Москва, 1989. С. 84–87.
6. Гомілко О. Суспільство знань як виклик раціональності. *Філософія освіти*. 2015. № 1(16). С. 26–38. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/suspilstvo-znan-yak-viklik-ratsionalnosti> (дата звернення 10.01.2019).
7. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформаційно-комунікативна природа суспільства: еволюція точок зору на проблему. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2018. Вип. 3 (38). С. 8–20.
8. Джексон П. Введение в экспертные системы : учеб. пособие: пер. с англ. Москва : Издательский дом Вильямс, 2001. 624 с.
9. Жарінова А. Г. Економіка знань: зміст та роль інтелекту людини в її формуванні. *Проблеми підвищення ефективності інфраструктури*. 2010. № 28. URL: <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/222/218> (дата звернення 10.01.2019).
10. Косенко О. П. Комерціалізація інтелектуально-інноваційних технологій : монографія. Харків : НТУ «ХПІ». 2015. 599 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/27646/1/Kosenko_Komertsializatsiia_2015.pdf (дата звернення 10.01.2019).
11. Кушерець В. І. Аналіз знання як стратегічного ресурсу трансформації суспільства (світоглядно-методологічний аспект): автореф. дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03. Київ, 2003. 28 с.
12. Нонака И., Такеучи Х. Компания – создатель знания. Зарождение и развитие инноваций в японских фирмах / пер. с англ. А. Трактинского. Москва : Олимп-Бизнес, 2011. 384 с.
13. Осуга С. Обработка знаний / пер. с япон. В. И. Этова. Москва : Мир, 1989. 293 с.
14. Приобретение знаний / под ред. С. Осуги, Ю. Сэки; пер. с япон. Ю. Н. Чернышова / под ред. Н. Г. Волкова. Москва : Мир, 1990. 304 с.
15. Пролесєв С. «Суспільство знань» як антропологічна ситуація. *Філософія освіти*. 2014. № 1. С. 7–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2014_1_3 (дата звернення 10.01.2019).
16. Савченко С. В. Еволюція переходу інформаційного суспільства в «суспільство знань» у добу глобалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2(46). URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2014-2/doc/6/05.pdf> (дата звернення 10.01.2019).

17. Тоффлер Э. Третья волна / пер. с англ. Москва : ООО «Фирма “Издательство АСТ”», 2004. 261 с.
18. Чубукова С. Г. Различные подходы к представлению правовых знаний в экспертных системах. *Государство и право*. 1999. №3. С. 95–98.
19. Kaplan S. I. The industrialization of artificial intelligence: from by line to botton line. *The A. I. Magazine*. Vol. 5. №2. Summer, 1984. P. 51–57.
20. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, New Jersey: Princeton University Press. 1962. 444 p. URL: <http://www.mises.at/static/literatur/Buch/machlup-production-and-distribution-of-knowledge-in-the-us.pdf> (Last accessed: 10.01.2019).
21. Zeleznikov J., Hunter D. Rationales for the continued development of Legal Expert Systems. *Legal Expert Systems*. 1992. Vol. 3, № 1. P. 94–110. URL: <http://kirra.austlii.edu.au/au/journals/JILawInfoSci/1992/7.pdf> (Last accessed: 10.01.2019).

REFERENCES

1. Bell D. (1986). Sotsialnyie ramki informatsionnogo obschestva. Novaya tehnokraticheskaya volna na Zapade. Moskva: Progress [in Russia].
2. Burov O. Yu. (2015). Tekhnolohii ta innovatsii v diialnosti liudyny ery informatsii:liudyna ta IKT. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*, V. 50, №6 [in Ukrainian].
3. Byistritskiy K. K. (1990). Prakticheskoe znanie v mire cheloveka. Zabluzhdayuschiy razum?: Mnogoobrazie vnauchnogo znaniya. Moskva[in Russia].
4. Geroimenko V. A. (1989). Lichnostnoe znanie i nauchnoe tvorchestvo. Minsk: Nauka i tehnika [in Russia].
5. Ginzburg V. M., Sidorenko A. V. (1989). Ekonomika ekspertnyih sistem. *Vsesoyuznaya konferentsiya «Problemyi razrabotki i vnedreniya ekspertnyih sistem» – All-Union Conference «Problems of development and implementation of expert systems»*. Moskva, 84–87 [in Russia].
6. Homilko O. (2015). Suspilstvo znan yak vyklyk ratsionalnosti. *Filosofia osvity – Philosophy of education*, Issue 1(16), 26–38 [in Ukrainian].
7. Danylian O. H., Dzoban O. P. (2018). Informatsiino-komunikatyvna pryro-da suspilstva: evoliutsiia tochok zoru na problemu. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Serii: *Filosofiya – Bulletin of the National University «Legal Academy of Ukraine named after Yaroslav the Wise»*. Series: *Philosophy*, Issue 3 (38), 8–20 [in Ukrainian].
8. Dzhekson P. (2001). Vvedenie v ekspertnyie sistemyi: ucheb.posobie / per. s angl. Moskva: Izdatelskiy dom Vilyams [in Russia].
9. Zharinova A. H. (2010). Ekonomika znan: zmist ta rol intelektu liudyny v yii formuvanni. *Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury – Problems of improving the efficiency of the infrastructure*, Issue 28 [in Ukrainian].

10. Kosenko O. P. (2015). Komertsializatsiia intelektualno-innovatsiinykh tekhnolohii: monohrafiya. Kharkiv : NTU «KhPI» [in Ukrainian].
11. Kusherets V. I. (2003). Analiz znannia yak stratehichnoho resursu transformatsii suspilstva (svitohliadno-metodolohichniy aspekt): avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra filos. nauk: 09. 00. 03. Kyiv [in Ukrainian]
12. Nonaka I., Takeuchi H. (2011). Kompaniya – sozdatel znaniya. Zarozhdenie i razvitie innovatsiy v yaponskih firmah / per. s angl. A. Traktinskogo. Moskva: Olimp-Biznes [in Russia].
13. Osuga S. (1989). Obrabotka znaniy / per. s yapon. V. I. Etova. Moskva: Mir [in Russia].
14. Priobretenie znaniy (1990) / pod red. S. Osugi, Yu. Saeki / per. s yapon. Yu. N. Chernyishova / pod red. N. G. Volkova. Moskva: Mir [in Russia].
15. Proleiev S. (2014). «Suspilstvo znan» yak antropolohichna sytuatsiia. *Filosofii osvity – Philosophy of Education, Issue 1*, 7–24 [in Ukrainian].
16. Savchenko S. V. (2014). Evoliutsiia perekhodu informatsiinoho suspilstva v «suspilstvo znan» u dobu hlobalizatsii. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual problems of public administration, Issue 2(46)* [in Ukrainian].
17. Toffler E. (2004). Tretya volna / per. s angl. Moskva: OOO «Firma «Izdatetstvo ACT» [in Russia].
18. Chubukova S. G. (1999). Razlichnyie podhodyi k predstavleniyu pravovyih znaniy v ekspertnyih sistemah. *Gosudarstvo i pravo – State and Law, Issue 3*, 95–98 [in Russia].
19. Kaplan S. I. (1984). The industrialization of artificial intelligence: from by line to botton line. *The A. I. Magazine, Vol. 5. №2. Summer*, 51–57 [in English].
20. Machlup F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. *Princeton, New Jersey: Princeton University Press* [in English].
21. Zeleznikow J., Hunter D. (1992). Rationales for the continued development of Legal Expert Systems. *Legal Expert Systems. Vol. 3, №1*, 94–110 [in English].

Павленко Жанна Александровна, кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры философии Национального юридического университета
имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ КАК МАТЕРИАЛА ТЕХНОЛОГИИ

В статье обосновывается, что использование юридического знания как материала технологий влияет на развитие правовой науки. Определено содержание понятия «технологический подход к юридическому знанию». Раскрыто, что одним из путей совершенствования права может быть активное применение инноваций.

Проанализировано современное состояние разработок по инновационной и технологической составляющим в правоведении; указано, что эти проекты в качестве ядра содержат массив юридических знаний. Выделены особенности юридического знания и осуществлен анализ влияния, которое оказывает отношение к юридическому знанию как к материалу технологий на развитие правоведения. Выявлено, что на современном этапе юридическое знание постепенно занимает место одной из весомых составляющих массива современной информации и технологий, циркулирующих в обществе. Показано, что философско-правовое осмысление технологического подхода к правовому знанию с учетом национальной специфики нашей страны способствует определению путей эффективного развития и реализации моделей инновационного развития Украины.

Ключевые слова: *технологический подход к юридическому знанию, инновации в праве, интеллектуальные юридические системы, экспертное знание, юридические стартапы.*

Pavlenko Zhanna Oleksandrivna, PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Philosophy
of the Yaroslav Mudryi National Law University,
Kharkiv, Ukraine

THE USE OF LEGAL KNOWLEDGE AS A MATERIAL OF TECHNOLOGY

Problem setting. *Identification and comprehension of ideological and methodological foundations of intellectualization of society, phenomena of resource of knowledge, information resource and information technologies (their types and levels, social and psychological aspects of knowledge movement, peculiarities of legal knowledge, conditions of application, readiness for this society, the role of jurisprudence in innovative processes) is an important and necessary component of radical improvement of national programs, desirable social transformations. Productive development and effective implementation of models of large-scale social transformations of the modern level requires a different approach to legal knowledge and helps to identify ways to effectively develop and implement models of innovative development of Ukraine.*

Recent research and publications analysis. *The results of the research of these problems give an opportunity to note that, in general, the systematic scientific comprehension of the complex, volumetric and multidimensional problem of finding out the uniqueness of the movement of legal knowledge, in particular, their production, accumulation, transformation, translation, processing, presentation, automation, influence on transformation legal norms, jurisprudence and legal education, etc. – is only at an early stage.*

Paper objective. *The purpose of this article is to consider certain aspects of the technological approach to legal knowledge based on the results of understanding this issue by various representatives of the humanities and interdisciplinary researchers.*

Paper main body. *The article substantiates that the use of legal knowledge as a material technology affects the development of legal science. The content of the concept “technological approach to legal knowledge” is defined. It is revealed that one of the ways to improve the law can be the active application of innovation. Analyzed the current state of development of innovative and technological components in the law; it is indicated that these projects as a core contain an array of legal knowledge. The features of legal knowledge are highlighted and the analysis of the impact that has to do with legal knowledge as a technology material on the development of jurisprudence is carried out. It is revealed that at the present stage legal knowledge gradually takes the place of one of the weighty components of the array of modern information and technologies circulating in society. It is shown that the philosophical and legal understanding of the technological approach to legal knowledge, taking into account the national specifics of our country, contributes to the identification of ways for effective development and implementation of innovative development models of Ukraine.*

Conclusions of the research. *Methodology of technological attitude to legal knowledge is a complex problem that can be solved on the basis of a constructive dialogue between the developers of artificial intelligence systems and lawyers. The structure of knowledge is fundamentally complex, it contains various facts from the relevant field of law, the interrelationship between them, the rules of action, knowledge of how to include knowledge in the artificial intelligence system. The socio-cultural meaning of the technological approach to legal knowledge is the translation of expert knowledge into the world of society. Submission of legal knowledge in these systems translates the specificity of human knowledge, the features of the relationship of its main levels to the area of actual practical problems that require the attention of scientists, therefore, the prospects for further research in this direction are directly related to the study of the structure of knowledge in the field of law.*

Keywords: *technological approach to legal knowledge, innovations in law, intellectual legal systems, expert knowledge, legal start-ups.*

